

Religioonide mõju sotsiaalsetele kontaktidele

Viktor Korrovits, Alver Aria

Sissejuhatus

Väidame, et usundite omaksvõtt on seotud mingit religiooni kandvate sotsiaalsete gruppide mõjukuse kasvu või langusega ning uurime, kas ja kuidas saab seda protsessi kirjeldavat matemaatilist mudelit kasutada religiooniuuringutes? Mõjukuse indikaatoriks võiks olla kontaktide arv. Mida mõjukam on grupp, seda rohkem tekib kontakte, mille käigus võetakse kasvõi osaliselt üle mõjuka grupi väärtusi ja norme ning püütakse võimaluse korral vähem mõjukast grupist üle minna mõjukamasse.

Esitame kolm hüpoteesi: kontaktide arvukus väljendab gruppide mõjukuse muutumise staadiume; kontaktide arvu suurenemine näitab sotsiaalse, sealjuures religioosse homogeensuse kasvu, sest muutub indiviidide identiteet; ja selle muutuse aluseks on indiviidile rohkem hüvesid töötav kultuuriline (religioosne) mõjutegur.

Kontaktina ei käsitleta igasugust toimingut, vaid sellist, mille tulemusena vahetatakse rahalises mõõtkavas väljendatavat või mitterahalist hüvet (näiteks informatsiooni). Seega peab kontakti tulemus olema niisugune, millele mõlemad pooled annavad subjektiivse hinnangu. Grupi sotsiaalne mõjukus väljenduks eelkõige selles, et vastaspool võtab tulemuse hindamiseks üle mõjukama grupi liikme hinnangukriteeriumid.

1. Sotsiaalse grupi mõjukuse ja tehingute tõenäosuse valem

Grupi uurimisel vaatleme kolme elementi: a) grupikuuluvuse aluseks olevad tunnused; b) grupi kasvu, c) muutuste olemust. Grupikuuluvuse tunnused näitavad, milliste iseärasuste alusel indiviidid soovivad grupiga liituda. Artikli autorid on võtnud arutelu aluseks ühe võimaliku — suhtumise teatud religiooni. Kasv näitab, millised võidud või kaotused määravad ära grupi liikmete arvukuse muutuse. Muutus selgitab, kuidas grupi reeglid suuruse kasvades või kahanedes muutuvad.

Religioosne tunnus võib väljenduda kahel viisil: a) kuuluvusena¹ kuhugi või b) religioosse tõekspidamise tähendusena ja tähtsusena indiviidile.² Artiklis vaadeldakse religioosseid grappe kuuluvuse seisukohast. Religiooselt mõjutatud toimingute areeni käsitatakse turuna, kus erinevad religioossed grupid pakuvad indiviidile religioosseid hüvesid.³

Turul on mõned grupid aktiivsemad ja osavamad. Väidetavalt on kristlus ja islam agressiivsemad, budism, taoism, konfutsianism passiivsemad, mõõdukamad, tolerantsemad, mis väljendub ka kommunikatsiooni-stiilides ja indiviidide vahelistes suhetes.⁴ Seda väidet võib aga käsitleda ka subjektiivse suhtumisena. Grupid manifesteerivad oma liikmetele⁵ ja teistele gruppidele enda erisust ning religioossed grupid võistlevad.⁶

Religioossed grupid huvituvad kasvust, sest religioon on kollektiivselt toodetav ja tarbitav hüve — grupp koordineerib religioosse hüve tootmist ja tarbimist.⁷ Uute religioossete suundade esile kerkimine võib

¹ Kuuluvust vaatleme sotsiaalse identiteedi tähenduses: John Charles Turner. *Towards a cognitive redefinition of the social group*. Henri Tajfel (ed.). — *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, lk 15.

² Andrew Eungi Kim. *Religious Influences on Personal and Societal Well-Being*. — *Social Indicators Research*, 2003, nr 1 lk 62–63, lk 150.

³ Mark Chaves, Philip S. Gorski. *Religious Pluralism and Religious Participation*. — *Annual Review of Sociology*, 2001, Vol. 27, lk 264.

⁴ Youichi Itoh. *Socio-cultural Backgrounds of Japanese Interpersonal Style*. — *Civilisations*, 1991, nr 39, lk 101–137.

⁵ Khari R. Brown, Ronald E. Brown. *The Challenge of Religious Pluralism: The Association Between Interfaith Contact and Religious Pluralism*. — *Review of Religious Research*, 2011, nr 3, Vol. 53, lk 326.

⁶ Peter A. Zaleski, Charles E. Zech. *The Effect of Religious Market Competition on Church Giving*. — *Review of Social Economy*, 1995, nr 3, Vol. 53, lk 354.

⁷ Jason Wollschleger. *Church Government and Religious Participation*. — *Rationality and Society*, 2013, nr 4 Vol. 25, lk 470.

kaasa tuua mitte ainult religioosse grupi liikmelisuse muutuse, vaid ka religioonist eemaldumise,⁸ kui võistlevaks grupiks on mitte-religioosne grupp.⁹

Matemaatilise mudeli eeldus: kontaktide aktiivsus on võrdeline kontaktide toimumise tõenäosusega, mida väljendab valem (1):

$$A = k_B P,$$

kus:

A — kontaktide aktiivsus,

k_B — kontaktide aktiivsuse tegur,

P — kontaktide positiivse tulemuse realiseerumise tõenäosus.

Kontaktide tõenäosus sõltub gruppi kuuluva indiviidi sotsiaalsest võrgustikust, mida iseloomustavad kolm faktorit: liitunud indiviididest kujunenud võrgustiku struktuur; liitunud indiviidide tunnuste (sealhulgas religioosete) keskmised parameetrid; potentsiaalsete liitujate parameetrid.¹⁰ Indiviidi sotsiaalse võrgustiku struktuuri omapära sõltub grupi sotsiaalse suhtluse normidest ning on seotud grupikultuuri mõjuga — grupi mõjuteguriga nii juba gruppi vastuvõetud kui ka grupist väljaspool olevatele indiviididele.

Kontaktide tõenäosust saab väljendada valemiga (2):

$$P = \frac{p_t}{1 + m_\alpha} \left(1 + m_\alpha - \frac{2}{1 + \exp \frac{n_\alpha}{1 - \frac{n_\alpha}{n - n_\alpha}}} \right),$$

kus:

P — kontakti sõlmimise tõenäosus, $0 < P < 1$,

⁸ Matthias Opfinger. Religious Market Theory vs. Secularization: The Role of Religious Diversity Revisited. — Hannover Economic Papers. Leibniz Universität Hannover, 2011, lk 1. http://diskussionspapiere.wiwi.uni-hannover.de/pdf_bib/dp-475.pdf

⁹ Daniel M. Abrams, Haley A. Yapple, Richard J. Wiener. A Mathematical Model of Social Group Competition with Application to the Growth of Religious Non-Affiliation. — Physical Review Letter, 2011, nr 8, Vol. 107, lk 4.

¹⁰ Zsolt Katona, Peter Pal Zubcsek, Miklos Sarvary. Network Effects and Personal Influences: The Diffusion of an Online Social Network. — Journal of Marketing Research, 2011, nr 3, Vol. 48, lk 425.

p_t — kontakti positiivse tulemusega realiseerumise tehniline tõenäosus, $0 < p_t < 1$,

m_α — α -kultuuri (või religiooni) mõjutegur, $0 < m_\alpha < 1$.

Mõjutegur hõlmab nii religioosseid sõnumeid kui religioosselt mõjutatud otsustusprotsesse. Mõjutegur väljendab eelkõige vastasmõju suhet: kas see on tasakaalus või peetakse ühe poole seisukohti õigemateks.¹¹

n — kontaktide areeni liikmete koguarv,

n_α — α -usku elanike arv ehk teatud kultuurilisse (või religioossesse) kogumisse (gruppi) α kuuluvate indiviidide arv, $0 < n_\alpha < n$.

Kontaktide tulemusliku realiseerumise tõenäosuse analüüsimiseks sõltuvalt α -usku liikmete arvust teisendame valem (2) nii, et selles oleks muutujana esitatud liikmete suhtarv — α -usku liikmete arvu suhe liikmete koguarvu n kujul n_α/n (valem 3).

$$P = \frac{p_t}{1 + m_\alpha} \left(1 + m_\alpha - \frac{2}{1 + \exp \frac{\frac{n_\alpha}{n}}{1 - \frac{n_\alpha}{n}}} \right) \quad (3)$$

Valemi sisulised eeldused on järgmised.

- Populatsioon koosneb erinevatest religioosetest gruppidest, kusjuures valemi eeldusena kuulub iga indiviid ainult ühte gruppi ja gruppidele on omane reputatsioon (mõjukus). Erinevus peab olema ka piisavalt kaalukas, et moodustuks sotsiaalne piirang, peab andma sotsiaalseid hüvesid¹² ning vähendama karistuslike käitumiste mõju.¹³

¹¹ Zamira Gurabardhi, Jan M. Gutteling, Margot Kuttchreuter. An Empirical Analysis of Communication Flow, Strategy and Stakeholders' Participation in the Risk Communication Literature 1988–2000. — *Journal of Risk Research*, 2005, nr 6 Vol. 8, lk 501.

¹² John Smith. Reputation, Social Identity and Social Conflict. — *Journal of Public Economic Theory*. 2012, nr 4, Vol. 14, lk 679. Lori Peek. Becoming Muslim: The Development of Religious Identity. — *Sociology of Religion*, 2005, nr 3, Vol. 66, lk 218.

¹³ John M. Levine, Laura M. Bogart, Bozena Zdaniuk. Impact of Anticipated Group Membership on Cognition. — Richard M. Sorrentino and Edward Tory Higgins (eds). *Handbook of Motivation and Cognition: The Interpersonal Context*. New York: The Guilford Press, 1996, lk 531–569.

Religioosse grupi liikmete positiivse resultaadiga lõppevate kontaktide tõenäosuse (ja arvu) kasv võib avalduda grupi suuruse kasvus, poliitiliste ametikohtade jaotuses, teatud religioonide esindajate koondumises asustatud punktidesse (elanikkonna tihedus).

- Sotsiaalne heterogeensus tõstab konfliktide arvu, homogeensus tähendab indiviidile väiksemaid vastuolusid teistega. Samade näitajatega indiviidide vahel toimib gruppides kahte liiki sotsiaalne kapital: a) grupisisesed seoseid loov ja b) gruppide vahelisi sildu loov. Indiviidid võrdlevad grupisisesest seose kasulikkust grupivälise seose kasulikkusega.¹⁴ Indiviidid püüavad luua teistega tihedamaid kontakte (ka grupiga liitumise kaudu) sarnaste tunnuste alusel.
- Indiviidide vahelisi kontakte võib käsitada tehinguna, mille käigus indiviidid suhtlevad kultuuriliste (ka religioossete) sümbolite abil, loomaks kokkuleppeid. Sümbolid tehingu kalkulatsioonis hõlmavad mõisteid kasu, kulu, risk, usaldusväärsus, vääramatu jõud, põhjuslikkus jne. Indiviidi hüved on seda suuremad, mida suurem hulk teisi indiviide on nõus temaga kontakteeruma ja koostööd tegema.¹⁵ Koostööks vajalikku usaldust võib mõjutada religioosne erinevus.¹⁶ Kontakt võib olla *p-erinev* (inglise k *p-differential*), kui sõlmitakse kokkulepe mistahes isikuga ning *q-erinev* (inglise k *q-differential*), kui kokkulepe sõlmitakse vaid teatud isikuga.¹⁷ Tulemuslikku kontakti iseloomustab dispositiivsus¹⁸ ja institutsioonide (ka religioossete) kehtestatud normatiivsed alternatiivide valiku piirangud.
- Kultuuri (religiooni) mõjutegur m_α tähendab kontakti reeglitesse mõjuka grupi väärtuste, hoiakute ja tagajärgede hindamise sissetoomist, vähem mõjuka grupi religioossed väärtused ja hoiakud heidetakse kõrvale pragmaatilistelt või konfliktiselt. Mõjukat gruppi võib

¹⁴ Samuel Stroope. Caste, Class, and Urbanization: The Shaping of Religious Community in Contemporary India. — Social Indicators Research, 2012, nr 3, Vol. 105, lk 501.

¹⁵ Ahmed Al-Dhanhani, Rabeb Mizouni, Hadi Otrok, Ahmad Al-Rubaie. A Game Theoretical Model for Collaborative Groups in Social Applications. — Expert Systems with Applications, 2014, nr 11, Vol. 41, lk 50–56.

¹⁶ Paul R. Ward, Loreen Mamerow, Samantha B. Meyer. Interpersonal Trust across Six Asia-Pacific Countries: Testing and Extending the „High Trust Society“ and „Low Trust Society“ Theory. — PLoS ONE, 2014, nr 4 Vol. 9, lk 12–14.

¹⁷ John Levi Martin. Social Structures. Princeton (UK): Princeton University Press, 2009, lk 160.

¹⁸ Dispositiivuse põhimõte on Eestis reguleeritud võlaõigusseaduse § 5-ga (Võlaõigusseadus, RT I 2001, 81, 487).

nimetada populatsioonis reegleid kehtestavaks grupiks. Mõjukasse gruppi üleminek kiireneb selle grupi kasvades, sest indiviidide arv grupis toob kaasa rohkem kontakte ja grupi külgetõmme kasvab.

- Sõltuvalt mõjuka grupi liikmete sotsiaalsest positsioonist ja nende kultuuri (religiooni) esitamise laadist on mõjutegur m_α erineva väärtusega.

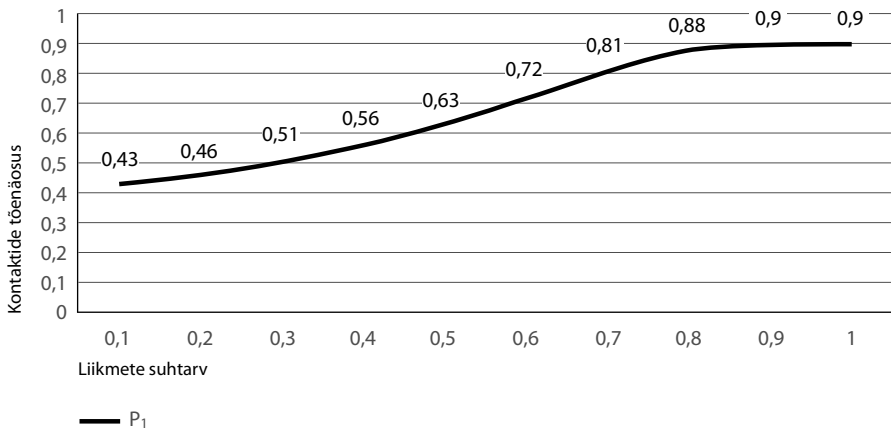
2. Grupi mõjukuse graafiline väljendus

Arvutame valemi (3) järgi positiivse resultaadiga lõppevate kontaktide tõenäosuse väärtused erineva α -usku liikmete arvu korral ja esitame nad tabelina (tabel 1). Arvutused teostame parameetritega $p_t = 0,9$ ja $m_\alpha = 0,8$, see oleks tõenäosus P_1 .

Tabel 1. Funktsiooni P_1 väärtused sõltuvalt elanike suhtarvust n_α/n

n_α/n	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
P_1	0,43	0,46	0,51	0,56	0,63	0,72	0,81	0,88	0,9	0,9

Joonisena on funktsiooni P_1 väärtused antud järgnevalt.

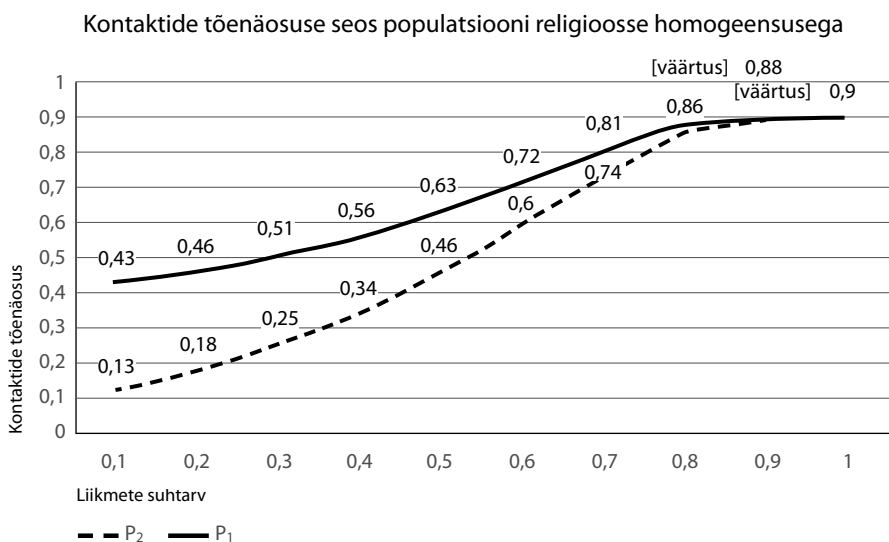
Joonis 1. Funktsiooni P_1 väärtused

Kui meil oleks erisuguse lähtemõjukusega grupid, siis kuidas võiks esialgselt erineva m_α -ga religioosete ühiskonnagruppide (nimetame neid x_1 ja x_2) mõjukuse kasvu graafiliselt kujutada? Arvutame valemi (2) järgi kontakti positiivse resultaadiga lõppemise tõenäosuse väärtused P_1 ja P_2 erineva α -usku elanike arvu korral ja esitame nad tabelina (tabel 2). Arvutused teostame parameetritega $p_t = 0,9$ ja $m_\alpha = 0,8$ (P_1) ning $p_t = 0,9$ ja $m_\alpha = 0,1$ (P_2).

Tabel 2. Funktsiooni P väärtused sõltuvalt suhtarvust n_α/n

n_α/n	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
P_1	0,43	0,46	0,51	0,56	0,63	0,72	0,81	0,88	0,9	0,9
P_2	0,13	0,18	0,25	0,34	0,46	0,6	0,74	0,86	0,9	0,9

Joonisena on funktsioonide P_1 ja P_2 väärtused seoses populatsiooni homogeensusega antud järgnevalt.

Joonis 2. Funktsioonide P_1 ja P_2 väärtused

Järeldused joonisest 2.

- J_1 . Positiivse tulemusega lõppevate kontaktide tõenäosus näitab grupi mõjukust. Jooniselt on näha, et mõjukuse määr ühiskonnas muutub staadiumitena. Hoolimata mõjukuse esialgselt tasemest on kasvu-

graafikud sarnase kujuga: esialgne stabiilsus, peaaegu lineaarne muutuste periood ja küllastatus ehk stabiilsus uuel tasemel.

- *J*₂. Religioosse grupi mõjukuse kasv ühiskonnas on pöördvõrdeline religioosse heterogeensuse määraga. Religioosse heterogeensuse mõõtmiseks on statistikas kasutatud religioosse mitmekesisuse indekset (inglise k *diversity index*). Religioosset erisust võib mõõta mitmeti: a) mil määral indiviidid tunnetavad enda kuuluvust mingisse religioosesse traditsiooni (inglise k *adherence diversity index* — ADI), b) religioossete organisatsioonide erinevusena (inglise k *organizational diversity index* — ODI).¹⁹ Käesolevas uurimuses käsitletakse religioosset gruppi ADI tähenduses.
- *J*₃. Positiivse tulemusega lõppevate kontaktide tõenäosus suureneb elanikkonna homogeensuse kasvades, s.t kui α -usku elanike arv n_α läheneb elanike koguarvule n ja suhe n_α/n läheneb väärtusele 1. Kui grupp osutub niivõrd mõjukaks, et tema käitumisreeglid järgivad peaaegu kõik populatsiooni liikmed, siis heterogeensus läheneb nullile ning tõenäosus ühesuguseks religioosseks käitumiseks 1-le. Mõjukas grupp ei kattu aga kunagi populatsiooniga, sest grupi liikmete hulk ei võrdu kogu populatsiooniga.

Valemi vaikivaks eelduseks on religioosse grupi olemasolu minimaalses suuruses.

3. Mõjuka grupi kasvu piirid

Miks mõjukas grupp ei võrdu liikmete arvult kogu populatsiooniga, vaid grupi kasv pidurdub? Sellel võib olla mitmeid selgitusi.

1. Grupi liikmeks värbavate isikute koosseis väheneb.

Muutuse kirjeldamiseks kasutame nn kiriku kasvu limiteeritud entusiasmimudelit.²⁰ Populatsioon jaotatakse kolme kategooriasse: mitte-

¹⁹ Volkhard Krech, Markus Hero, Stefan Huber, Kimmo Ketola, Richard Traummüller. Religious Diversity and Religious Vitality: New Measuring Strategies and Empirical Evidence. — *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, 2013, Vol. 9, lk 5.

²⁰ John Hayward. A General Model of Church Growth and Decline. — *Journal of Mathematical Sociology*, 2005, nr 3, Vol. 29, lk 181.

uskujad (teisi religioone esindavad sotsiaalsed grupid ja mittereligioossed isikud); religioosse grupi (kiriku) liikmed — sealhulgas aktiivsed liikmed ehk värbajad (entusiastid), kes moodustavad grupi arengu esimesel stabiilsusstaadiumil enamiku; passiivsed grupiliikmed. Uuel stabiilsustasemel lõpetavad aktiivsed liikmed värbamistegevuse, muutudes mitteaktiivseteks. Kuna indiviidid hindavad oma tegevuse kasulikkust, siis grupi kasvule suunatud religioosne värbamistegevus pole oletuslikult senistele aktivistidele enam subjektiivselt kasulik. Kasulikum on olla passiivne liige. Religioossed grupid võivad koosneda allstruktuuridest (näiteks geograafiliselt hajutatud allstruktuurid), seega erinevatesse allstruktuuridesse kuuluvad aktivistid võivad passiivseks muutuda eri aegadel.

2. Gruppi kuuluvate indiviidide võrgustiku muutus.

Religioosete ja mittereligioosete kontaktide võrgustik moodustab vastava religioosse grupi sotsiaalse kapitali (võrgustiku, mida saab ka graafiliselt kujutada). Aktiivse värbamise lõpu põhjustab gruppi mittekuuluvate liikmetega võrgustiku hääbumine, asendudes grupisisese võrgustiku laienemisega. Entusiasmi taastaks uue grupivälise võrgustiku tekkimine. Kuna mõjuka grupi suurus on kasvanud, siis grupiväliste isikute leidmine on raskendatud ja grupi kasv pidurdub — tulemuslik värbamiskontaktide arv stabiliseerub.

3. Grupi normide levik populatsioonis toob kaasa normide muutumise kahes suunas:

- Populatsioon võtab üle mõjuka grupi kehtestatud normid.
- Mõjukas grupis endas leevenduvad grupinormid ja võetakse üle grupiväliseid reegleid.

Näitena võiks tuua kristluse leviku — populatsioon võttis üle judaismist pärit reegleid, samas kristlus usuvooluna kaotas palju judaismile iseloomulikku (ümberlõikamine, sealihha söömise keeld jne). Indiviidi jaoks kaob mõte grupiga liituda, sest kas niikuinii järgitakse populatsioonis mõjuka grupi norme või populatsiooni üldised normid tõrjuvad välja grupile seni iseloomulikku.

Näiteks:

- *Muutub indiviidi jaoks atraktiivne seos religioosse praktikaga.* Vähemusgruppidesse kuuluvad indiviidid tunnevad religioosse prak-

- tikaga tugevamat sidet,²¹ enamusgrupis see nõrgeneb.²²
- *Ühtlustub varaline tase* — grupp ei eristu varaliselt. Empiirilised uuringud on näidanud vaeste piirkondade elanike tugevamat identiteeti oma religioosse grupiga.²³
 - *Teiste rahvuste liitumisel rahvuslikul erisusel põhineva religioosse grupiga kaob senise rahvusliku tunnuse motiveeriv tähendus.*

4. Grupieelise kadumine ressursside ümberjaotamisel.

Kui enamik populatsioonist on grupi liikmed, kaob grupieelis ressursside hankimisel oma liikmetele või siis on populatsioonis kõik ressursid juba ümber jaotatud — edasine ümberjaotamine pole võimalik.

Populatsiooni kui terviku kasvades olukord muutub — grupi saavutatud mõjukuse tase saab lähtekohaks kas grupi mõjukuse säilitamisel või grupi mõjukus hakkab hoopis nõrgenema.

Kokkuvõte

Mõjuka, reegleid kehtestava grupi areng on kirjeldatav funktsioonina. Areng toimub kolme staadiumina, mida iseloomustavad esialgne stabiilsus, peaaegu lineaarne muutuste periood ja küllastatus ehk stabiilsus uuel tasemel. Uuel tasemel võidakse tulenevalt populatsiooni üldisest kasvust hakata tegutsema mõjukuse säilitamiseks või järgneb grupi langus. Grupi mõjukust näitab grupiliikmete kontaktide arv. Mida mõjukam grupp, seda rohkem tahetakse temasse kuuluvate indiviididega kontakteeruda ja sellisesse gruppi kuuluda. Populatsiooni religioosne homogeensus või heterogeensus ei tähenda ainult vaadete

²¹ Henri Tajfel, John Charles Turner. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. — William G. Austin, Stephen Worchel (eds). *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Pacific Grove (CA): Brooks/Cole, 1979, lk 33–47.

²² Mieke Maliepaard, Karen Phalet. Social Integration and Religious Identity Expression among Dutch Muslims: The Role of Minority and Majority Group Contact. — *Social Psychology Quarterly*, 2012, nr 2, Vol. 75, lk 131; 141.

²³ William James Hoverd, Quentin D. Atkinson, Chris G. Sibley. Group Size and the Trajectory of Religious Identification. — *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2012, nr 2, Vol. 51, lk 297.

ühtsust või lahknevust, vaid ka kontaktide arvu ja iseloomu erinevate gruppide vahel.

Religiooniuringute seisukohalt võib uute liikmete gruppi vastuvõtmisel eeldada kompromisse, samuti peaks kompromisse täheldama kontaktides. Kontaktide aluseks on alati ideoloogia (ka religioosne), millega indiviidile põhjendatakse kontakti mõtestatust ja antakse grupi heakskiit. Seega peaksid staadiumid tähendama: a) vana religioosse ideoloogia seisundit; b) järgnevat ideoloogia muutust; c) uut religioosse ideoloogia seisundit. Seetõttu pakuvad autorid välja järgmise seisukoha: a) grupi kontaktide ja osakaalu muutus peaks sundima uurijaid otsima muutusi religioosses ideoloogias; b) religioosse ideoloogia muutus sunnib otsima grupi mõjukuse muutusi; c) ressurside (hüvede) ümberjagamise võimatus või võimalikkus peaks kajastuma grupi mõjukuse ja religioosse ideoloogia muutustes.

Diskussioon: a) vajalik oleks uurida ka kontaktide sisu religioonide eripäraste piirangute valguses; b) arvestades orientaalühiskondade kollektiivsemat iseloomu, on otstarbekas vaadelda teiste gruppide (perekond, suguvõsa, hõim) mõju indiviidi religioossele grupivalikule.